

ROLA LOGISTYKI W ZRÓWNOWAŻONYM ROZWOJU PRZEDSIĘBIORSTW ROLNICZYCH

Karol Wajszczuk

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Abstrakt. W pracy dokonano analizy kosztów logistyki w przedsiębiorstwach rolniczych w ujęciu procesualnym. Celem badań było zidentyfikowanie tych działań procesowych, w których optymalizowanie kosztów logistyki może wpłynąć na realizację strategicznych celów zrównoważonego rozwoju. W wyniku przeprowadzonych badań ustalono szereg wskaźników kosztów logistyki dla przedsiębiorstw rolniczych, a także wykazano zróżnicowanie w tychże kosztach w zależności od rozłogu i stosowanych technologii.

Słowa kluczowe: logistyka, przedsiębiorstwa rolnicze, koszty logistyki, zrównoważony rozwój

WSTĘP

Idei rolnictwa zrównoważonego nie można ograniczać do poszukiwania równowagi jedynie na płaszczyźnie przyrodniczej, a należy rozumieć ją w szerszym kontekście i odnosić do szeroko pojętego dobrostanu społecznego [Michna 2000, Woś i Zegar 2002]. Zatem we wdrażaniu tej idei należałoby poszukiwać takich metod gospodarowania, które zapewniły by realizację celów produkcyjnych, ekonomicznych, ekologicznych i społecznych [Runowski 2004].

Wydaje się, iż jednym ze sposobów budowania wewnętrznej harmonii w przedsiębiorstwie rolniczym może być wprowadzenie do sfery zarządzania koncepcji logistyki, która – najogólniej rzecz ujmując – koncentruje się na optymalizowaniu przepływów materiałowo-informacyjnych zarówno wewnątrz przedsiębiorstwa, jak i w całym łańcuchu dostaw [Christopher 2000, Błaik 2001]. To dzięki logistyce dokonuje się planowanie, sterowanie, realizowanie i kontrolowanie czasowo-przestrzennej transformacji

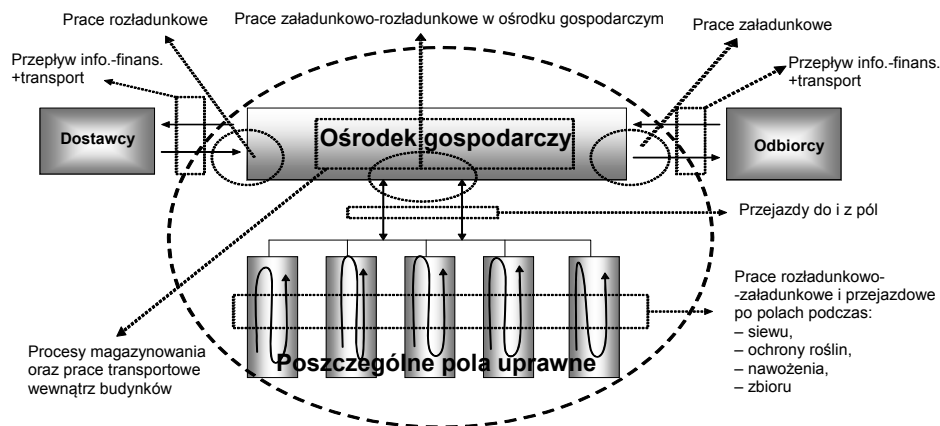
produktów, a poprzez harmonizację tych działań następuje uruchomienie strumienia przepływów fizycznych i informacyjnych. Wynika stąd, iż logistyka, koordynując i integrując fazy i procesy, zachodzące zarówno w pojedynczym przedsiębiorstwie, jak i w całym łańcuchu dostaw, w celu zagwarantowania odbiorcy właściwego produktu we właściwym miejscu i czasie, z natury rzeczy powinna być traktowana jako narzędzie, w którym tkwią potencjalne możliwości równoważenia rozwoju [Skowrońska 2006]. W optymalizowaniu tego procesu kluczowe staje się zagadnienie kosztów logistyki, a w szczególności kompleksowe ich ujęcie. Jednak podejmowane w Polsce próby identyfikacji, oceny poziomu i struktury tych kosztów nie mają charakteru systematycznych i kompleksowych badań [Blaik 2001]. Główną przyczyną tego stanu jest stosowanie w przedsiębiorstwach tradycyjnych metod księgowania, które nie dostarczają potrzebnych informacji dla nowoczesnej logistyki w jej wymiarze procesualnym i rynkowym, np. wiele kosztów logistyki związanych z analizą rentowności produktu lub klienta pozostaje ukrytych w innych kosztach, takich jak produkcji czy marketingu.

Celem badań było określenie kosztów logistyki w przedsiębiorstwach rolniczych w ujęciu procesualnym, aby następnie, na tej podstawie, zidentyfikować te działania procesowe, których optymalizowanie w aspekcie logistyki może wpłynąć na realizację strategicznych celów zrównoważonego rozwoju.

MATERIAŁ I METODA

Pilotażowe badania przeprowadzono w roku gospodarczym 2004/2005 w siedmiu wielkoobszarowych przedsiębiorstwach rolnych, położonych w Wielkopolsce. Były to przedsiębiorstwa wieloobektowe – posiadające w swojej strukturze organizacyjnej od dwóch do pięciu zakładów o zróżnicowanym ukształtowaniu rozłogu. Powierzchnia analizowanych przedsiębiorstw mieściła się w granicach 612-3628 ha UR. Przedsiębiorstwa te prowadziły typową produkcję rolniczą o zbliżonej strukturze.

W literaturze przedmiotu, zaprezentowano wiele definicji kosztów logistyki, zwracając uwagę na złożoność przedstawianej problematyki. Biorąc pod uwagę wszechstronne ujęcie problematyki związanej z tymi kosztami oraz specyfikę analizowanych przedsiębiorstw, w niniejszej pracy wybrano definicję zaproponowaną przez Skowronka i Sarjusz-Wolskiego [2003]. Autorzy ci koszty logistyki określają jako wyrażone w pieniądzu zużycie pracy żywej, środków i przedmiotów pracy, a także wydatki finansowe oraz inne ujemne skutki zdarzeń nadzwyczajnych, powodowane przepływem dóbr materialnych (surowców, materiałów, wyrobów, towarów) w przedsiębiorstwie i między przedsiębiorstwami oraz utrzymaniem zapasów. Uwzględniając ten fakt, aby zrealizować cel badań opracowano specjalne karty do rejestracji wszystkich czynności (zdarzeń), jakie były związane z wytworzeniem każdego produktu we wszystkich fazach procesu, tj. zaopatrzenia, produkcji i dystrybucji. Schematycznie identyfikację procesów logistycznych przedstawiono na rysunku 1. Z uwagi na złożoność tychże procesów w przedsiębiorstwie rolniczym, na prezentowanym rysunku dokonano pewnego uproszczenia, przedstawiając procesy logistyczne dla przedsiębiorstwa z jednym ośrodkiem gospodarczym. Dla przedsiębiorstw wieloobektowych dodatkowo uwzględniono przejazdy między obiektami.

Rys. 1. Procesy logistyczne występujące w przedsiębiorstwie rolniczym
Źródło: opracowanie własne.

Każdej czynności został przypisany określony indeks procesowy. Dzięki temu, w toku dalszych obliczeń było możliwe odpowiednie zagregowanie czynności logistycznych według przyjętego przekroju kosztów logistyki. Umożliwiło to wyznaczenie wskaźników kosztów logistyki (w zł/ha) dla każdego finalnego produktu, a także określenie poziomu jednego z podstawowych wskaźników kosztów logistyki dla przedsiębiorstwa, jakim jest udział tychże kosztów w całkowitych kosztach produkcji [Twaróg 2003]. Uwzględniając specyfikę wielkoobszarowych przedsiębiorstw rolnych koszty logistyki obliczono w następujący sposób:

$$K_l = K_{fpm} + K_z + K_{pi}$$

gdzie:

$$K_{fpm} = K_a + K_{dz} + K_{pr} + K_{mpe} + K_{zut} + K_{infpm}$$

$$K_z = K_{ad} + K_{pr} + K_u + K_k + K_{inz}$$

$$K_{pi} = K_{pr} + K_{me} + K_a + K_{ut}$$

Poszczególne grupy kosztów logistyki (K_l), to:

a) koszty fizycznych przepływów materiałów (K_{fpm}):

- koszty amortyzacji majątku trwałego zaangażowanego w procesach logistycznych (K_a),
- koszty dzierżawy (czynsze dzierżawne za plac, garaże, wiaty, drogi wewnętrzne) (K_{dz}),
- koszty pracy ludzi zaangażowanych w procesach fizycznego przepływu materiałów (K_{pr}),
- koszty zużycia materiałów, paliw i energii (K_{mpe}),
- koszty usług zewnętrznych transportowych (K_{zut}),
- inne koszty (podatki i ubezpieczenie od środków transportowych, remonty i konserwacja sprzętu) (K_{infpm});

b) koszty zapasów (K_z):

- koszty amortyzacji lub dzierżawy za budynki magazynowe (K_{ad}),
- koszty pracy magazynierów (K_{pr}),

- koszty ubytków (K_u), (starzenia się zapasów, straty podczas parowania, szkodzi, choroby),
- koszty kapitału zamrożonego w zapasach
- inne koszty (ubezpieczenia magazynów, energii) (K_{inz});
- c) koszty procesów informacyjnych (K_{pi}):
  - koszty pracy ludzi zaangażowanych w przepływie informacji (K_{pr}),
  - koszty zużycia materiałów i energii (K_{me}),
  - koszty amortyzacji sprzętu informacyjnego (K_a),
  - koszt usług telekomunikacyjnych (K_{ut}).

WYNIKI

Przeprowadzona analiza pozwoliła na wyznaczenie wskaźników kosztów logistyki (w zł na 1 ha UR) dla poszczególnych kompleksów działań logistycznych w wielkoobszarowych przedsiębiorstwach rolnych. Z dokonanych obliczeń wynika, iż ogólny poziom wskaźnika kosztów logistyki dla tego rodzaju przedsiębiorstw wynosi 1126,3-1637,4 zł/ha UR, w tym 71-86% przypada na koszty fizycznego przepływu materiałów – co daje poziom wskaźnika w wysokości 900,8-1391,5 zł/ha UR. Analizując szczegółowo ten kompleks działań logistycznych stwierdza się, iż najwyższe koszty są związane ze zużyciem paliw, materiałów i energii – 43%; wysokie są także koszty pracy – blisko 25%.

Z kolei wskaźnik kosztów zapasów kształtował się w przedziale 191,2-278,4 zł/ha UR. W tej grupie kosztów największy udział – około 38%, stanowiły koszty czynszu dzierżawnego, związanego z magazynami. Badania wykazały, że przepływ informacji w analizowanych przedsiębiorstwach wygenerował zaledwie 1,1-1,4% ogólnych kosztów logistyki, co dało wskaźnik 13,8-21,9 zł/ha UR. Dominującym kosztem w tej grupie okazał się koszt pracy 8,7-13,8 zł/ha UR.

Poziom kosztów logistyki wyznacza ich relacja do innych wielkości ekonomicznych, charakteryzujących działalność przedsiębiorstwa, na przykład w stosunku do całkowitych kosztów jego działalności lub w stosunku do wartości sprzedaży wyrobów i usług. Badania przeprowadzone w wybranych wielkoobszarowych przedsiębiorstwach rolniczych, wykazały ich duży udział w całkowitych kosztach produkcji (38-47%) w porównaniu z przedsiębiorstwami branż pozarolniczych, gdzie poziom tego wskaźnika mieści się w przedziale 20-30%. Podobną analogię zaobserwowano na poziomie wskaźnika wyrażającego udział kosztów logistyki w stosunku do wartości sprzedaży wyrobów i usług. W badanych przedsiębiorstwach średni poziom tego wskaźnika mieścił się w przedziale 23,5-31,2%, podczas gdy w niektórych rodzajach przedsiębiorstw, jak pokazują badania przeprowadzone w krajach wysokorozwiniętych, wskaźnik ten wynosi zaledwie 5,8-12,1% [Blaik 2001, Christopher 2000, Skowronek i in. 2003].

Dalsza analiza pozwoliła na wyodrębnienie tych procesów logistycznych, które wywierają wpływ na kształtowanie zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw rolniczych, a których optymalizacja może przyczynić się do realizowania strategicznych celów tego rozwoju. Wyodrębniono trzy grupy procesów logistycznych (tab. 1):

- A) przejazdy w relacji ośrodek gospodarczy – pole,
- B) przejazdy po polach,
- C) prace załadunkowo-rozładunkowe.

Tabela 1. Zróżnicowanie wybranych kosztów logistyki w zależności od poziomu czynnika wpływającego na zrównoważony rozwój przedsiębiorstw rolniczych

Proces logistyczny	Nazwa i poziom czynnika	
A Przejazdy w relacji ośrodek gospodarczy – pole (zł/ ha uprawy)	rozłóg	
	korzystny 87.2	niekorzystny 401.1
B Przejazdy po polach (podczas siewu, oprysków, nawożenia i zbioru) (zł/ ha uprawy)	uproszczenia technologiczne	
	bez uproszczeń 672.4	z uproszczeniami 511.1
	wydajność agregatów	
	niska 785.5	wysoka 675
C Prace załadunkowo-rozładunkowe (produkcja roślinna + produkcja zwierzęca) rbh/ha UR zł/ha UR	poziom zmechanizowania	
	niski 11.2	wysoki 5.8
	201.6	197.2

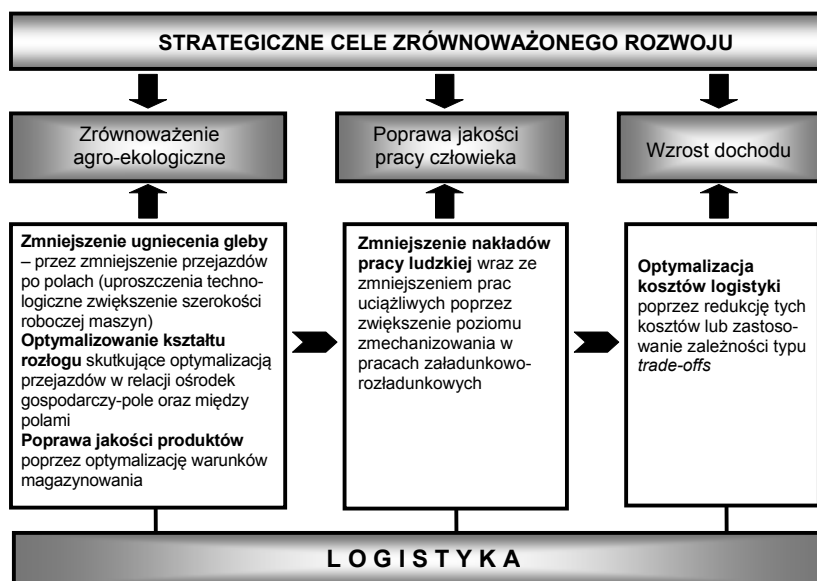
Źródło: obliczenia własne.

W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzono, iż wskaźnik kosztów przejazdu między ośrodkiem gospodarczym a polami i odwrotnie, w przedsiębiorstwach o niekorzystnym rozłogu, był średnio wyższy 4,6 razy (przy wahaniach 3,1-6,9) w stosunku do przedsiębiorstw o korzystnym rozłogu. Poza kształtem rozłogu, wpływ na zróżnicowanie poziomu tego wskaźnika miała liczba zabiegów technologicznych, wykonywanych w poszczególnych uprawach oraz rozmieszczenie tychże upraw w stosunku do ośrodka gospodarczego, co wynika z rotacji upraw w systemie płodozmiennym. Liczba zabiegów technologicznych zależy od rodzaju uprawy oraz od stosowanej technologii, w ramach których w niektórych z badanych przedsiębiorstw stosowano liczne uproszczenia technologiczne, takie jak uprawa bezorkowa czy też łączenie zabiegów w ramach ochrony roślin i nawożenia.

Stosowanie wyżej wymienionych uproszczeń technologicznych odgrywa również istotną rolę w drugiej kwestii, jaką jest liczba przejazdów po polach, która jest także funkcją wydajności stosowanych agregatów. Jak wykazały badania, optymalizacja w tych kwestiach niewątpliwie przyczynia się do zmniejszenia liczby przejazdów po polach (różnica w kosztach między tymi samymi uprawami wynosiła 24-46%), co w znacznym stopniu zmniejsza negatywne skutki ugniatania gleby przez koła agregatów. Bowiem, jak wynika z wcześniejszych badań, ugniecenie gleby mechanizmami jezdnyimi agregatów prowadzi do zmian właściwości fizycznych i biochemicznych gleb, zmniejszenia plonu roślin oraz zwiększenia nakładów energii na uprawę ugniecionych gleb [Wielicki i Wajszczuk 2000]. Skutki ugniecenia warstwy ornej gleb są krótkotrwa-

łe, natomiast skutki ugniecenia podglebia są długotrwałe. Alakukku i Elanen [1994] stwierdzili wpływ ugniecenia podglebia na plony roślin w szóstym, a Etana i Hakansson [1994] – w jedenastym roku badań. Hakansson [1994] na podstawie przeprowadzonych badań nad zasięgiem i skutkiem ugniecenia podglebia wnioskuje, iż jego ugniecenie może być nieodwracalne i prowadzić do stałego zmniejszenia plonów. Likwidacja ugniecenia podglebia przez głębokie spulchnianie jest nieskuteczna i energochłonna, dlatego za prawidłową strategię zachowania sprawności gleby Hakansson [1994], a także inni autorzy, uznają ograniczenie ruchu agregatów, a nie likwidację ugniecenia podglebia.

Biorąc pod uwagę realizację drugiego strategicznego celu zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw rolniczych, jakim jest poprawa jakości pracy człowieka, kluczowym działaniem staje się mechanizacja prac załadunkowo-rozładunkowych, w tym szczególnie uciążliwych w produkcji zwierzęcej, takich jak zadawanie pasz i usuwanie obornika. Wymienione prace należą do najbardziej pracochłonnych czynności w logistyce przedsiębiorstw rolniczych – absorbując 70-75% ogólnych nakładów związanych z transportem [Wajszczyk 1998], co zostało potwierdzone w niniejszych badaniach, zwłaszcza w przedsiębiorstwach o niskim poziomie zmechanizowania tych prac. Z drugiej strony, w przedsiębiorstwach o wysokim stopniu zmechanizowania prac załadunkowo-rozładunkowych zaobserwowano redukcję nakładów pracy ludzi o około 50%, ale z zachowaniem podobnego poziomu kosztów związanych z pracą sprzętu użytego w tych procesach. Było to wynikiem zastosowania nowoczesnych a zarazem kosztownych rozwiązań technicznych. Zatem z jednej strony nastąpiła redukcja kosztów pracy ludzi, a z drugiej

Rys. 2. Rola logistyki w realizacji strategicznych celów zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw rolniczych
Źródło: opracowanie własne.

– zwiększenie kosztów pracy sprzętu. Taki sposób optymalizacji procesu logistycznego, a tym samym kosztów logistyki, jest określany w literaturze jako zależności typu *trade-off* [Milewska 2005].

Reasumując, na podstawie przeprowadzonej analizy, rolę logistyki w realizacji strategicznych celów zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw rolniczych ukazano za pomocą schematu, przedstawionego na rysunku 2.

WNIOSKI

1. Na podstawie przeprowadzonej analizy zidentyfikowano trzy rodzaje procesów logistycznych wpływających na kształtowanie zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw rolniczych, są to: przejazdy relacji ośrodek gospodarczy-pole, przejazdy po polach oraz prace załadunkowo-rozładunkowe. Optymalizowanie wymienionych procesów logistycznych może sprzyjać realizacji strategicznych celów zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw rolniczych.

2. Wprowadzanie mechanizacji w takich procesach logistycznych, jak prace załadunkowo-rozładunkowe, prowadzi do zmniejszenia nakładów pracy człowieka (ok. 50%) i poprawy jej jakości.

3. Prace nad optymalizacją kosztów logistyki w przedsiębiorstwach rolniczych, biorąc pod uwagę wskaźnik udziału tych kosztów w kosztach całkowitych (38%-47%), wydają się w pełni uzasadnione i mogą prowadzić do wzrostu dochodu w tego rodzaju przedsiębiorstwach.

LITERATURA

- Alakukku L., Elanen P., 1994. Finnish experiments on subsoil compaction by vehicle with high axle load. *Soil Till. Res.* 29 (2-2), 151-155.
- Blaik P., 2001. *Logistyka*. PWE, Warszawa.
- Christopher M., 2000. *Logistyka i zarządzanie łańcuchem dostaw*. Polskie Centrum Doradztwa Logistycznego.
- Ciesielski M., 2006. *Logistyka w biznesie*. PWE, Warszawa.
- Etana A., Hakansson J., 1994. Swedish experiments on the persistence of subsoil compaction caused by vehicles with high axle load. *Soil Till. Res.* 29 (2-3), 167-172.
- Hakansson J., 1994. Subsoil compaction caused by heavy vehicles a long-term threat to soil productivity. *Soil Till. Res.* 29 (2-3), 105-110.
- MICHNA W., 2000: Jakość surowców rolnych i żywności jako ważny składnik oceny zrównoważonego rozwoju rolnictwa. *Pam. Puław.* 120, 2, 317-323.
- Milewska B., 2005. Możliwości zastąpienia relacji *trade-off* relacją *trade-up* w logistyce i produkcji. *Cz. 1. Logistyka* 5, 17-18.
- Nowicka-Skowron M., 2000. *Efektywność systemów logistycznych*. PWE, Warszawa.
- Runowski H., 2004. Gospodarstwo ekologiczne w zrównoważonym rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. *Więś i Roln.* 3 (124), 24-37.
- Rzymyszkiewicz E., 1995. Transportochłonność w działalności logistycznej przedsiębiorstw. *Logistyka* 2, 70-72.
- Skowronek Cz., Sarjusz-Wolski Z., 2003. *Logistyka w przedsiębiorstwie*. PWE, Warszawa.
- Skowrońska A., 2006. *Logistyka jako narzędzie równoważenia rozwoju*. <http://www.kee.ae.wroc.pl>.

- Twaróg J., 2003. Koszty logistyki przedsiębiorstw. Inst. Logistyki i Magazynowania, Poznań.
- Wajszczuk K., 1998. Wielkość i struktura nakładów pracy i siły pociągowej w transporcie rolniczym w gospodarstwach indywidualnych. *Rocz. AR Pozn.* 303, 91-99.
- Wajszczuk K., Wielicki W., 2004. Wysokość i struktura kosztów logistyki w wielkoobszarowych przedsiębiorstwach rolnych. *Pr. Kom. Nauk Roln. Kom. Nauk Leśn. PTPN* 7, 217-225.
- Wielicki W., Wajszczuk K., 2000. The soil compaction influence on energetic efficiency of sugar beets production. *The 69th EAAE, Sustainable Energy*, Wageningen University, The Netherlands, 464-474.
- Woś A., Zegar J.S., 2002. *Rolnictwo społecznie zrównoważone*. IERiGŻ, Warszawa.